

Dr. Dušan Rutar

Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik

O P O S E B N I H O T R O C I H , I N T E G R A C I J I I N Ž I V L J E N J S K I Š O L I

Goethe je nekoč dejal: »Če se ne bomo rvali z resnico, je ne bomo prepoznali, ko se bomo soočili z njo.« Njegova trditev je plodno izhodišče za to, kar bi radi izpostavili uvodoma kot najširši okvir za razmišljanje o integraciji. Povedali pa bi radi tole: besedna zveza¹ »otroci s posebnimi potrebami« ni prav domišljena. Z določenega vidika se zdi brezzgodovinski in utegne biti neprimerna in celo diskriminatorna in žaljiva, in zaradi tega je potrebno soočenje z njo. Prerast idej o otrocih s posebnimi potrebami kliče po ponovnem in temeljitem premisleku. To velja zlasti zato, ker sam izraz preveč obljublja, medtem ko nas pregovor svari: *Kadar kdo mnogo obljublja, tedaj bodite previdni.*

Besedna zveza je najprej slaba zato, ker je nastala kot preprost odgovor (torej ne zahteva višjih miselnih postopkov, posebnega znanja) na stereotipna in vsakdanja pričakovanja ljudi. V vsakdanjem življenju pač samoniklo verjamemo, da imamo ljudje različne potrebe. Te zadovoljujemo oz. jih za nas zadovoljuje kapitalistični trg. Toda s potrebami je križ: nenehno nastajajo nove. Torej imamo ljudje skoraj vsak dan nove potrebe. Ne le, da imamo zelo **različne** potrebe (to je kajpak očitno), imamo tudi vedno **nove**/drugačne potrebe; tudi to je očitno. Kdo je v tej perspektivi človek s **posebnimi** potrebami in od kod pričakovanja, naj se invalidi nenadoma preimenujejo v ljudi s posebnimi potrebami?

Prvič. Če imajo ljudje najrazličnejše potrebe, te pa se tudi nenehno spreminjajo, so posebne potrebe, če čutimo potrebo ali prisilo, da jih tako imenujemo, pač nekaj posebnega. So torej nekaj, kar ne sodi v red različnih, drugačnih in vselej novih potreb. Torej jih imajo ljudje, ki so nekaj posebnega. Biti nekaj posebnega v svetu, v katerem so ljudje najrazličnejši in vselej drugačni, pomeni lahko le to, da so ljudje s posebnimi (ne različnimi!) potrebami pač nekaj izjemnega/posebnega. Zgodba je dolgočasna in stara, diskriminatorna: vselej obstajajo nekakšni **posebni** ljudje. In vselej obstaja potreba po posebnih ljudeh, v katere lahko projiciramo svoje probleme in se jih tako vsaj navidezno in začasno znebimo.

Drugič. Ideja o otrocih (ljudeh) s posebnimi potrebami je intelektualno preprosta in uboga v duhu. Njeni zastopniki najprej ugotovijo (skladno z načelom

ugodja), da ima človek potrebe, potem pa preprosto dodajo, kar vsakdo že ve: da imajo različni ljudje različne potrebe. Ta borni pomen nato zavijejo v pastoralno manipulacijo: invalidov ne bomo več klicali invalidi, ampak jih bomo prijazno (saj je to dandanašnji v modi, sočasno pa je tudi prisila) spremenili v ljudi s posebnimi potrebami. Ti bodo v družbenem polju sicer še vedno v glavnem brezbrambni in diskriminirani, toda naša vest bo (vsaj navidezno) mirna. V svetu brezredja, videzov in simulakrov, v navideznih svetovih so seveda pomembni prav videzi. To pomeni, da ni toliko pomembna resničnost, kot je pomemben njen videz; pomembno je sprenevedanje, pomembna je simulirana prijaznost za vsako ceno.

Tretjič. Ljudje s posebnimi potrebami so v perspektivi pastoralnih simulakrov, o kateri govorimo, videti kot rože, ki jih vlagamo v herbarij: posebne ljudi vstavljamo v posebne predale; posebne potrebe zadovoljujemo na posebne načine in s posebnimi sredstvi. Otroci s posebnimi potrebami so torej – logično – posebneži, nenavadni ljudje in čudaki. Logično je tako zato, ker so posebni ljudje – ko rabimo slovenski jezik – osebe, ki se po kaki lastnosti ali značilnosti razlikujejo od drugih oseb. Ugotovili pa smo že, da se pač vsak človek v čem razlikuje od drugih ljudi, zato je poudarjanje posebnosti in posebnih potreb presežek nad to trivialno vsakdanjo ugotovitvijo. Presežek je seveda ideološki, saj nas o tem pouči teorija: ideologija ljudem v preosojo ponuja nekaj, kar ni samoumevno, je pa očitno; obstajajo posebneži.

Četrtrič. Da bi človek zares videl in razumel, mora najprej priznati, da je slep in da ničesar ne razume. Če to prizna, z lahkoto ugotovi, kako neprimeren je izraz »otroci s posebnimi potrebami«. Spozna namreč (spregleda), da je ves čas taval v temi in slepo tipal okoli sebe. Ko spregleda, spozna, kakšno je življenje v resnici. In v takem življenju ljudje nismo več bitja, ki imamo različne potrebe, ampak smo predvsem **želeča** bitja, zato se tudi sam koncept potreb bistveno spremeni (potrebe imajo živali in so nagonske, medtem ko človek kot želeče bitje ni žival). Vsaka potreba je zato že naddoločena z željo in njeno naravo. Ali po domače: ko zadovoljujemo potrebe, v resnici sledimo želji, le da

¹ Upravičeno lahko trdimo, da je ta izraz paberek (SSKJ pravi takole: paberek — plod, sadež, ki ostane na požeti njivi; slab, nedozorel sadež; kar se dobi s priložnostnim, nesistematičnim zbiranjem). Še slabše je z lepim slovenskim izrazom *integracija*, ki ga podpira naivno verjetje, da je družbeno polje nekakšna organska celota, v kateri vsi ljudje živijo kot bratje in sestre ali pa bi tako vsaj lahko živeli.

tega ne vemo, ker je želja po definiciji nezavedna. Kapitalizem, ki nenehno streže našim potrebam, nas torej spreminja v živali. In na to prehitro in celo z lahkoto pristajamo.

Kot želeča bitja pa smo vsi enaki, vsi smo v istem čolnu, nihče ni nič posebnega. Kdor ne išče resnice, tega seveda ne bo razumel, saj bo še naprej navajen misliti, da imajo ljudje potrebe, ne bo pa vedel, da te potrebe nastajajo na kapitalističnem trgu, ki je narejen za profite, in ne za žive ljudi. **Onkraj potreb pa je želja: po lepem, dobrem in resničnem.** Hendikepirani otroci so kot želeča bitja taki kot kdorkoli drug, saj je vsak človek v svojem bistvu, po svoji »naravi«, ki pa jo lahko vztrajno taji (glede tega nas pouči psihoanaliza), želeče bitje.

Petič. Prav kot želeča bitja smo vsi enaki pa tudi **hendikepirani**, kajti želje ni mogoče zadovoljevati tako, kot zadovoljujemo potrebo: odidemo v megamarket in kupimo ustrezen izdelek, ki se ji (trenutno) prilega. Z željo je bistveno drugače.

Šestič. Človek kot subjekt želje je kreativno bitje. Želja je **kreativna**. Potrebe niso kreativne, ampak so omejene: ko jih zadovoljimo, nam (vsaj za nekaj časa) dajo mir, nato se vse skupaj le ponovi. Želja ni taka: v nas kot želečih bitjih je – prav zaradi narave želje – globoko **hrepenenje**, je **bolečina** razlike, je **strast** in je **pasijon**, ki ga kapitalizem niti ne razume, kaj šele, da bi ga zadovoljil. Lepo, dobro in resnično je namreč očem skrito in ni povezano s potrebami, ampak z željo, zato lepega, dobrega in resničnega ne potrebujemo, kakor potrebujemo pralni stroj, damske vložke ali šampon, ampak vse to želimo. To torej ni nekaj, kar bi zlahka dosegli ali nemara celo kupili na trgu: lepote, resnice in dobrote ni mogoče kupiti. Še več: kdor ne išče resnice, bo spregledal tudi to, kar je lepo in dobro.

Sedmič. Šele človek kot želeče/hendikepirano/hrepenenče bitje je odprt do lepega, dobrega in resničnega. Kot tak je odprt tudi do drugih ljudi, kar zopet pomeni, da ni segregiran, odrinjen, marginaliziran, da nima zakrknjenega srca. Ljudje s potrebami so, prav nasprotno, zaprti v svoje male svetove, v katerih zadovoljujejo potrebe – in ostajajo nezadovoljeni.²

Na podlagi povedanega lahko sklenemo, da je pametovanje o posebnih potrebah le diskriminatorna različica zamisli o posebnih ljudeh/invalidih.

In ker morajo otroci preživeti dovršen del svojega življenja v šolah, predlagamo drugačno (ne posebno!) izrazoslovje, s katerim se lahko na nediskriminatoren

način približamo logiki hendikepa, kajti jezik je naš paladij. Na kratko zato predstavljamo nekaj osnovnih zamisli institucije ali neprofitne korporacije, šole, ki se imenuje *The Living School*.³

Projekt *The Living School* izvira iz preproste ideje, ki pravi, da so otroci lahko svobodni in srečni, če živijo v primernem okolju. V takem okolju ni posebnih ljudi, so pa **izzivi** (*challenges*). Namesto posebnih potreb, ki naj jih »družba« skuša zadovoljevati, se otroci soočajo z izzivi, med katerimi je gotovo najpomembnejši tisti, ki odpira možnosti za to, kar Američani imenujejo **samo-določanje in samo-odločanje** (*self-determination*).

Zagovorniki tega projekta verjamejo tudi v to, da motivacija otrok, ki se razvija v večini današnjih šol, ni drugega kot prisila (skozi ocenjevanje, razvrščanje, učiteljeva navodila ali nasvete za delo, ravnanje, njegova odobravanja, kazni itd.). Namesto prisile ali zunanje motivacije zagovarjajo **notranjo motivacijo** (*self-motivation*), ki je mnogo pomembnejša, otrokom pa omogoča **svobodno izbiranje** med različnimi možnostmi namesto **pravilnega izbiranja**.

V takem okolju seveda ne obstajajo nagrade za »pravilne izbire« in kazni za »napačne«. Seveda pa, kot rečeno, obstajajo izzivi. Še največji izziv je kajpak prav svoboda.

Naslednji izziv, ki ga otroci spoznavajo v demokratičnem in odprtem okolju, o katerem govorimo, je razvijanje otrokovih možnosti in potencialov za vzpostavljanje demokratičnih medsebojnih odnosov. Otrokovu usposabljanje je oblikovano tako, da omogoča razvijanje celotnega spektra njegovih potencialov, in ne le tistih, ki so v določenem trenutku najbolj zaželeni, »ustrezni« ali »koristni«.

Filozofija šole (*The Living School*) je preprosta: človekovo bistvo je **radovednost** (*curiosity*). Kar bistveno določa človekovo bitje, niso potrebe, ampak je **raziskovanje** (*inquiry*) in je nezavedna želja. Raziskovanje pa je mogoče le v demokratičnem in varnem okolju, v katerem ni posebnih, ni »pravilnih« in »napačnih« rezultatov in ni segregacije.

Namesto posebnih otrok s posebnimi potrebami in integracije zagovarjamo demokratično [šolsko] okolje, v katerem:

- se otroci izražajo integralno in rastejo iz občestva (*community*) – otrok kot celostno bitje se ne more usposabljeti v instituciji, ki je ločena od celotnega življenja;
- se oblikujejo možnosti, ki otroku omogočajo razvoj njegovih interesov, na podlagi katerih lahko sam odloča, kdo je, kaj hoče in kdo bi rad bil, ne pa, da

² Izjemna pripoved o razliki med potrebo in željo je kajpak film *Sedem*.

³ Več o načinu delovanja te korporacije najdete na tej spletni strani: [<http://www.livingschool.org/link2.html>]. Če komu prihaja na misel ugovor, da taka šola ni mogoča, se lahko pozanima, kako je »v resnici«, in sicer tako, da piše na tale naslov: livingschool@aol.com.

se že vnaprej določijo njegove »posebne« potrebe in načini njihovega zadovoljevanja;

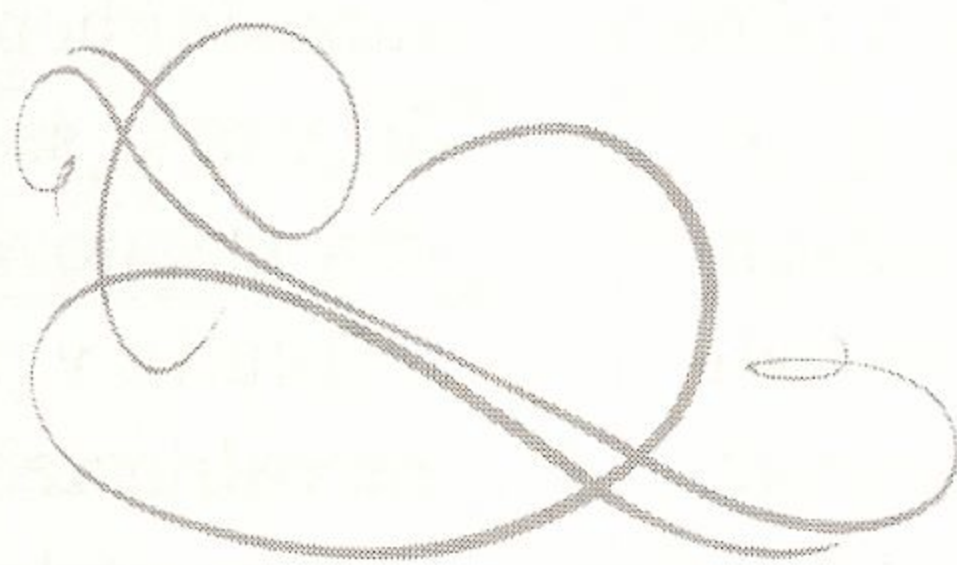
- je otrok neodvisen od zunanega ocenjevanja (*imposed assessment*), tako da lahko postavlja svoje cilje; testi in ocene pač niso mera otrokove usposobljenosti in ne napovedujejo njegove sreče ali uspešnosti v življenju;
- se otrok lahko igra, kolikor želi, kajti kreativno in domišljijско izražanje je bistveni del otrokovega razvoja.

V orisani perspektivi je povsem očitno, da so dandanašnji otroci s posebnimi potrebami ujetniki nedemokratskega pastoralnega kapitalističnega okolja, v katerem ljudje trdijo, da hočejo biti prijazni, v resnici pa se le sprenevedajo: v zadnji instanci se v tej deželi redkokateri otrok s posebnimi potrebami, potem ko zaključi šolanje in sploh ni več otrok, ne zaposli. Kapitalistični trg delovne sile se zanje kratko malo ne zmeni. Prijaznost,

krepitev volje, pastorala in psihologija pač ne zadoščajo, če hočemo spreminjati kapitalistični svet, da bo bolj odprt za logiko hendikepa. Resnična življenjska šola je namreč kapitalistična, vse drugo so le iluzije. A da bi se spopadli z njimi, moramo najprej razumeti, kako nastajajo, se ohranjajo in spreminjajo.

Hendikepirani ljudje potrebujejo delovna mesta, možnosti za študij na univerzi, stanovanja, agencije in storitve, ki jim bodo omogočale dostojno in kakovostno življenje, ne potrebujejo pa jedkobe birokratov, besedovanja o posebnostih, posebnih potrebah in invalidnih ljudeh in ne potrebujejo prijaznih ljudeh, ki sicer znajo biti prijazni, v praksi pa ne vedo, kaj narediti ali pa jih to sploh ne zanima.

Že davno je napočil čas za razvoj gibanj ter mrež za neodvisno življenje hendikepiranih ljudi, kot jih poznajo v razvitih deželah, toda vse bolj je očitno, da na tem področju zaostajamo. Upati je le, da vsaj hendikepirani tega ne podpirajo. Bilo bi preveč bridkostno.

Rok Kralj

Šolski center Rudolfa Maistra Kamnik

K D O J E H E N D I K E P I R A N ?

Praviloma so srednje šole, v katerih je največ hendikepiranih¹ učencev, strokovne, to pa pomeni, da pripravljajo učence za prihodnje »strokovno« delo na različnih področjih. Prednjači ekonomska usmeritev. Torej gre za področje, ki »proizvaja« prihodnje delavce za delo v pisarnah, bankah, zavarovalnicah, v različnih podjetjih. Pa je res tako? Že bežen pogled, ki ga sicer ne podpira nobena raziskava (pa bi bila zanimiva), pokaže, da za bančnim ali zavarovalniškim okencem, v podjetjih ali državnih ustanovah skoraj nikoli ne srečamo hendikepiranega človeka.

HENDIKEPIRANOST TRGA

Slovenija je v zadnjem desetletju po zahodnem vzorcu začela uvajati koncept svobodnega trga. V klasični

ekonomski doktrini je trg definiran kot prostor, kjer se srečujeta ponudba in povpraševanje. Kotler² kot guru sodobne tržne ali marketinške usmeritve pa postavi novo definicijo trga, ki ga sestavljajo vsi potencialni kupci, ki jim je skupna določena potreba ali želja in so pripravljeni izpeljati menjavo, da bi zadovoljili to potrebo ali željo. Nadalje opredeli človeško potrebo kot stanje, ki ga zaznamo, ko smo prikrajšani za osnovno zadovoljstvo. Izdelek pa definira kot nekaj, kar lahko zadovolji določeno potrebo ali željo. Izdelek v širšem pomenu zajema tudi osebo, kraj, dejavnost, organizacijo in idejo. Celotni koncept trženja se po njegovem skriva za temi besedami: *zadovoljimo potrebe in ustvarimo dobiček ali poiščimo želje in jih izpolnimo.*

Vendar naših želja in potreb, če odmislimo osnovne fiziološke potrebe, še tako sposoben tržnik z armado strokovnjakov psihologov, sociologov, zdravnikov in

¹ Rutar / 1996 /. Rutar postavi koncept hendikepa nasproti besedam oseba s posebnimi potrebami in invalid.

² Kotler / 1996 /, str. 7, 8, 11, 18.